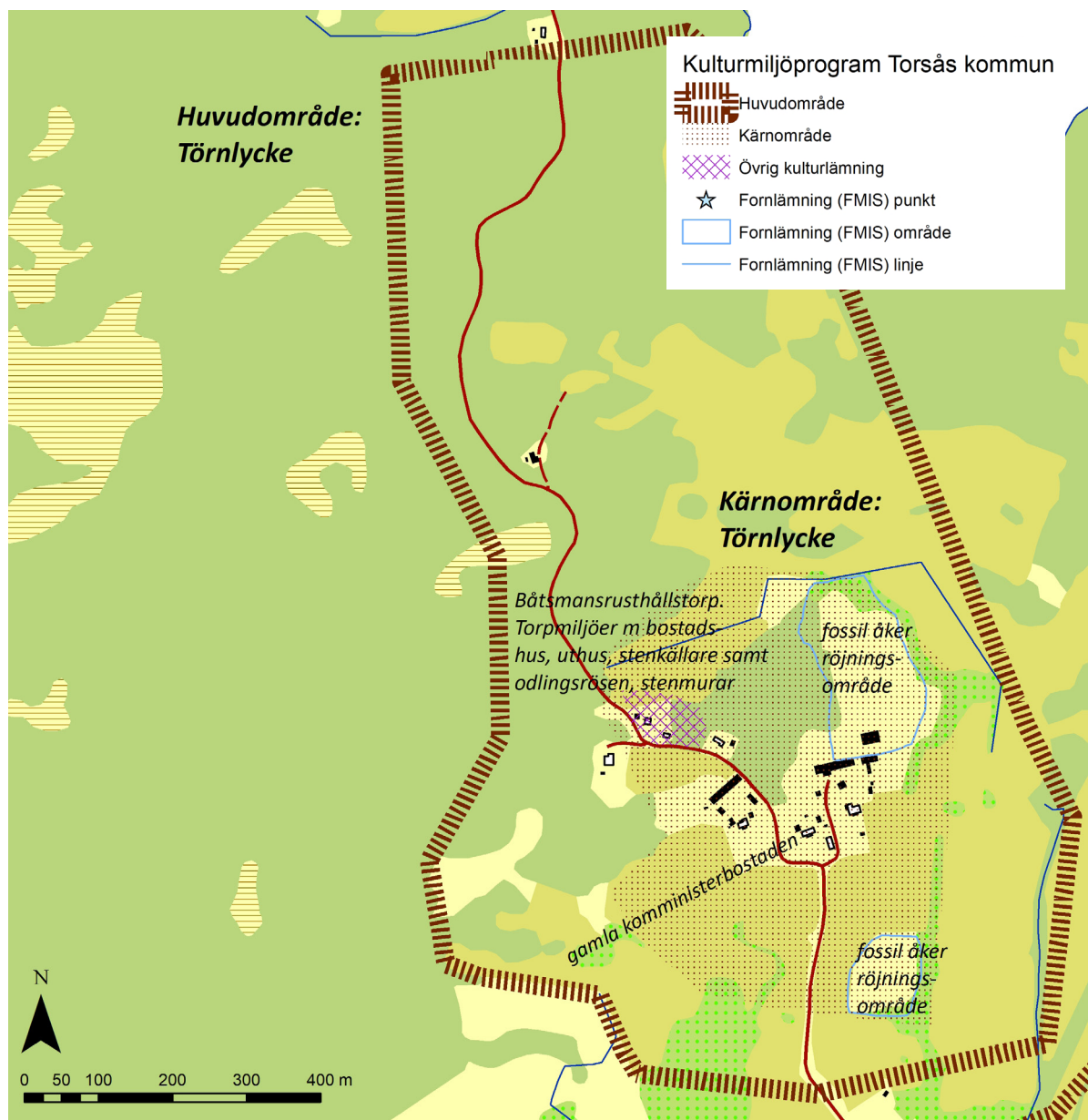

Törnlycke

Slätt- och kustbygd | Kulturmiljöprogram Torsås kommun

Huvudområdet är att betrakta som ett område som förstärker förståelsen för kärnområdet. Generellt ges inget särskilt skydd för huvudområdet. I huvudområdet kan dock ligga enskilda byggnader eller platser som har samma höga värde som inom kärnområdet.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Törnlycke

Törnlycke är en liten bondby som tack vare sin komministergård har berört fler människor än en vanlig by. Gårdarna ligger samlade vid den slingrande byvägen. I byn finns en bevarad torpmiljö efter ett båtsmansrusthåll. Landskapet är ett öppet, svagt kuperat odlingslandskap i gränslandet mellan skog- och kustbygd. Både landskap och bebyggelse är starkt präglade av 1800-talet och första halvan av 1900-talet.

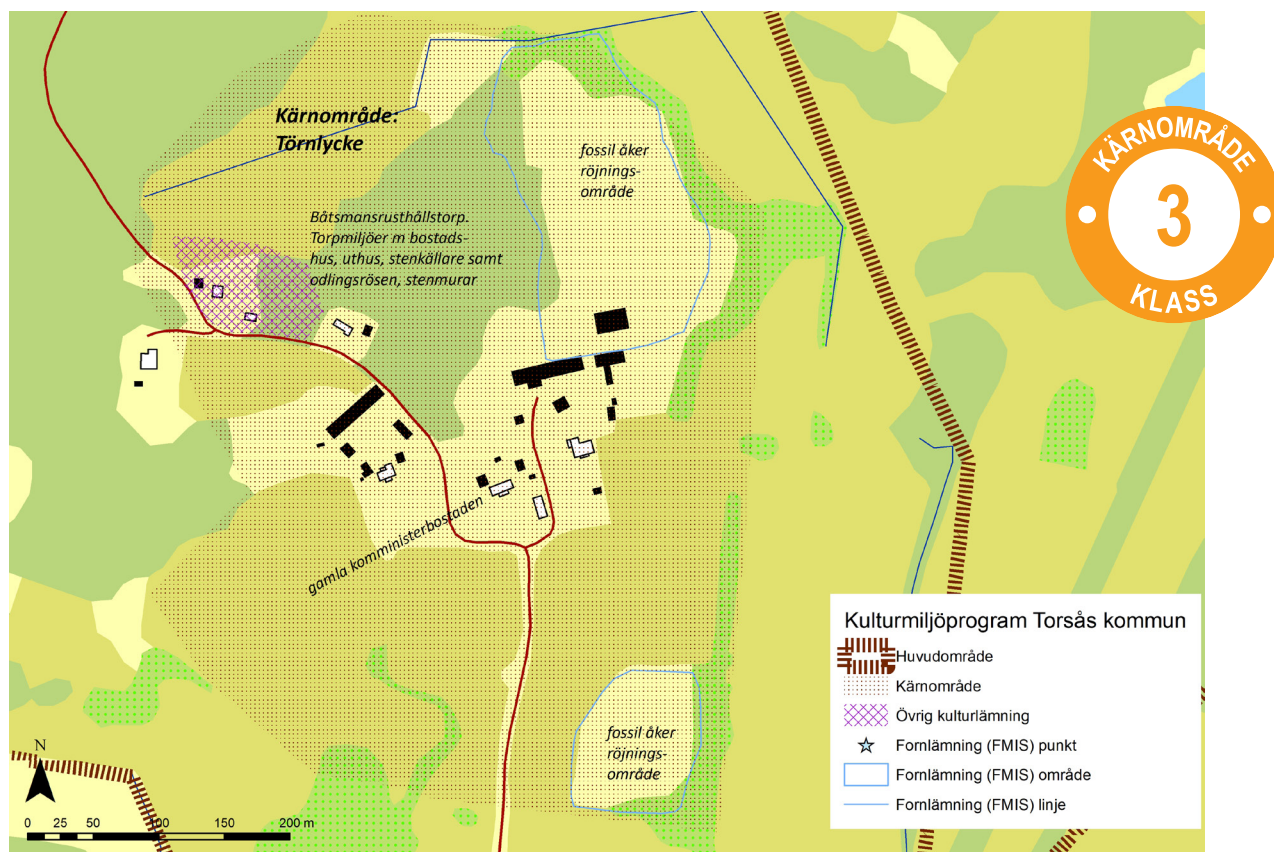

Törnlycke är en liten by med tre gårdar strax norr om Söderåkra kyrkby. Den slingrande byvägen har samma sträckning som på 1700-talet, enligt äldre kartmaterial, men är troligen äldre. Eftersom byn har anor från tidigt 1500-tal är det troligt att delar av vägens sträckning är så gammal. Det öppna svagt kuperade odlingslandskapet i gränslandet mellan

skog- och kustbygd har hög uppodlingsgrad. Betade åkrar och tidigare mossodlingar finns också. Törnlycke nämns i skrift första gången 1536, som Törindelycke, men kan vara äldre än så. Törnlycke by är exempel på en by som tack vare närheten till flottan i Karlskrona, underhöll båtsmän, och hade båtsmansrusthåll.

Det tidigare komministerbostället.

Kärnområdet bör i huvudsak betraktas som ett kulturhistoriskt särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Områdena får förändras, men inte förvanskas.

Uppgifterna om fornlämningar är hämtade ur Riksantikvarieämbetets forminnesregister, fornsök (FMIS). Sedan 2014 har lagen ändrats så att alla lämningar äldre än 1850 omfattas av skyddet. Detta innebär att skyddsstatus i FMIS kan vara inaktuell. Vad som är fornlämning avgörs av länsstyrelsen.

Kärnområdet

Mångårdsbyggnaderna till byns tre gårdar är ganska välbevarade, med faluröd locklistpanel och olika sorters ”snickarglädje” i form av takfris, öppen veranda eller glasveranda. Två hus har äldre lertegelpannor. Äldre dörrar och fönster som finns kvar ger karaktär åt husen. De två äldsta bostadshusen är troligen från mitten av 1800-talet och den östra gården från 1920-talet. Ett äldre undantagshus finns också.

Till gårdarna hör ett antal olika ekonomibyggnader och uthus med olika funktioner, som bitvis ger en ålderdomlig prägel, som svinhus, utedass, bryggghus, vedbod och stenkällare. Gårdarnas stora ekonomibyggnader i byns centrala del är främst från 1950-talet, samt den yngsta från 1980-talet, vilket berättar om en kontinuitet i jordbruksdriften.

Den gamla tomtstrukturen för byns två västliga gårdar finns kvar, vilket förstärks av vägen. Gården längst mot öster som tillkom på 1920-talet har i viss mån inordnat sig i samma struktur, så att de tre gårdstomterna ligger på rad, med ekonomibyggnader bakom. Miljön i bykärnan är samlad. Bostadshusen ligger mitt på tomterna, med trädgårdar runt om. Trädgårdarna avgränsas mot byvägen av staket, grindar och grindstolpar. Delar av äldre trädgårdar och fruktträd finns också. Den slingrande byvägen, alléträd, stenmurar och odlingslandskap med odlingsrösen förstärker bilden av äldre by.

Särskilt intressant är miljön från tidigare båtsmansrusthåll, med bevarat torp, uthus (”lada” eller hönshus) och stenkällare. Tillhörande odlingslandskap med löväng-hage, stenmurar och odlingsrösen finns också.

Litteratur- och arkivtips

- Det medeltida Sverige, Småland, Möre, Olle Ferm m.fl., Riksantikvarieämbetet, 1987
- Till fots, till häst, till sjöss - jordbrukande militärer i Kalmar län, Magdalena Jonsson och Peter Danielsson, Kalmar läns museum, årsbok 2006

Betydelsefulla kulturhistoriska karaktärsdrag

<p>Vägsträckningar och vägmiljöer</p>	<p>Gamla vägsträckningar och vägarnas bredd. Element som hör vägmiljön till: stenmurar, staket med grindar, grindstolpar i sten eller trä samt alléträd.</p>
<p>Odlingslandskap och fornlämningar</p>	<p>Landskapet är präglad av ett öppet kuperat landskap i gränslandet mellan skog- och kust. Mellanstora åkrar, åkerholmar, långsmala skogspartier utmed höjder, ängsmark, betesmark och tidigare mossodlingar finns inom byn. Odlingsspår finns bland annat i form av stenmurar och rösen. Åkrarna är dock stenfria eller stenbefriade.</p>
<p>Bebyggelsestrukturer</p>	<p>Den gamla tomtstrukturen för byns två västliga gårdar finns kvar, vilket förstärks av vägen. Gården längst mot öster som tillkom på 1920-talet har i viss mån inordnat sig i samma struktur, så att de tre gårdstomterna ligger på rad, med ekonomibyggnader bakom. Miljön i gamla bykärnan är samlad. Bostadshuset ligger mitt på tomterna, med trädgårdar runt om. Trädgårdarna avgränsas mot byvägen av staket, med särskilt utformade grindar, grindstolpar.</p>
<p>Jordbrukslandskapets ekonomibyggnader</p>	<p>I byn finns ett flertal olika sorters faluröda små ekonomibyggnader med olika funktioner, som drängstuga, brygghus, hönshus m.m., vilket ger en viss ålderdomlig karaktär åt miljön.</p> <p>Gårdarnas stora ekonomibyggnader i byns centrala del, från 1950–1980-tal, berättar om en kontinuitet i jordbruksdriften. Dessa bidrar också till byns karaktär som by på landet.</p>
<p>Bostadshus, båtsmansrusthåll och trädgårdar</p>	<p>Bostadshuset är relativt välbevarade. Byns äldre mangårdsbyggnader har äldre faluröd locklistpanel och olika sorters "snickarglädje" i form av takfris, öppen veranda eller glasveranda. Törnlycke by utmärker sig genom att gårdarnas mangårdsbyggnader har faluröd panel, inte ljus som är så vanligt kommunen i övrigt. Två hus har äldre lertegelpannor. Äldre dörrar och fönster som finns kvar ger karaktär åt husen.</p> <p>I byn finns en ganska välbevarad båtsmansrusthållsmiljö, med stuga, utedass, uthus ("lada" eller hönshus) och stenkällare. Även lövånghage och odlingsrösen.</p> <p>Delvis finns bevarade äldre trädgårdar med fruktträd.</p>
<p>Tak och takmaterial</p>	<p>Idag förekommer olika takmaterial i byn, men rött "tegel" dominerar. Taktegel av äkta lertegel är den traditionella taktäckningen på bostadshuset och många uthus. I området har också funnits flera tegelbruk (Bruatorp, Kroka, Påboda). I de fall tak med äldre pannor från dessa finns kvar har de särskilt högt värde.</p>

Båtsmanstorp.

Odlingslandskap.

Törnlycke 1925.

Ett av byns två båtsmanstorp.

En av byns yngre mangårdsbyggnader. Tack vare husets placering i byns struktur, dess skala, färgsättning och veranda med snickarglädje passar den väl in i byn.

En traditionell sidobyggnad på komministergårdens tomt.

En av byns två äldsta mangårdsbyggnader.

En traditionell sidobyggnad på komministergårdens tomt.

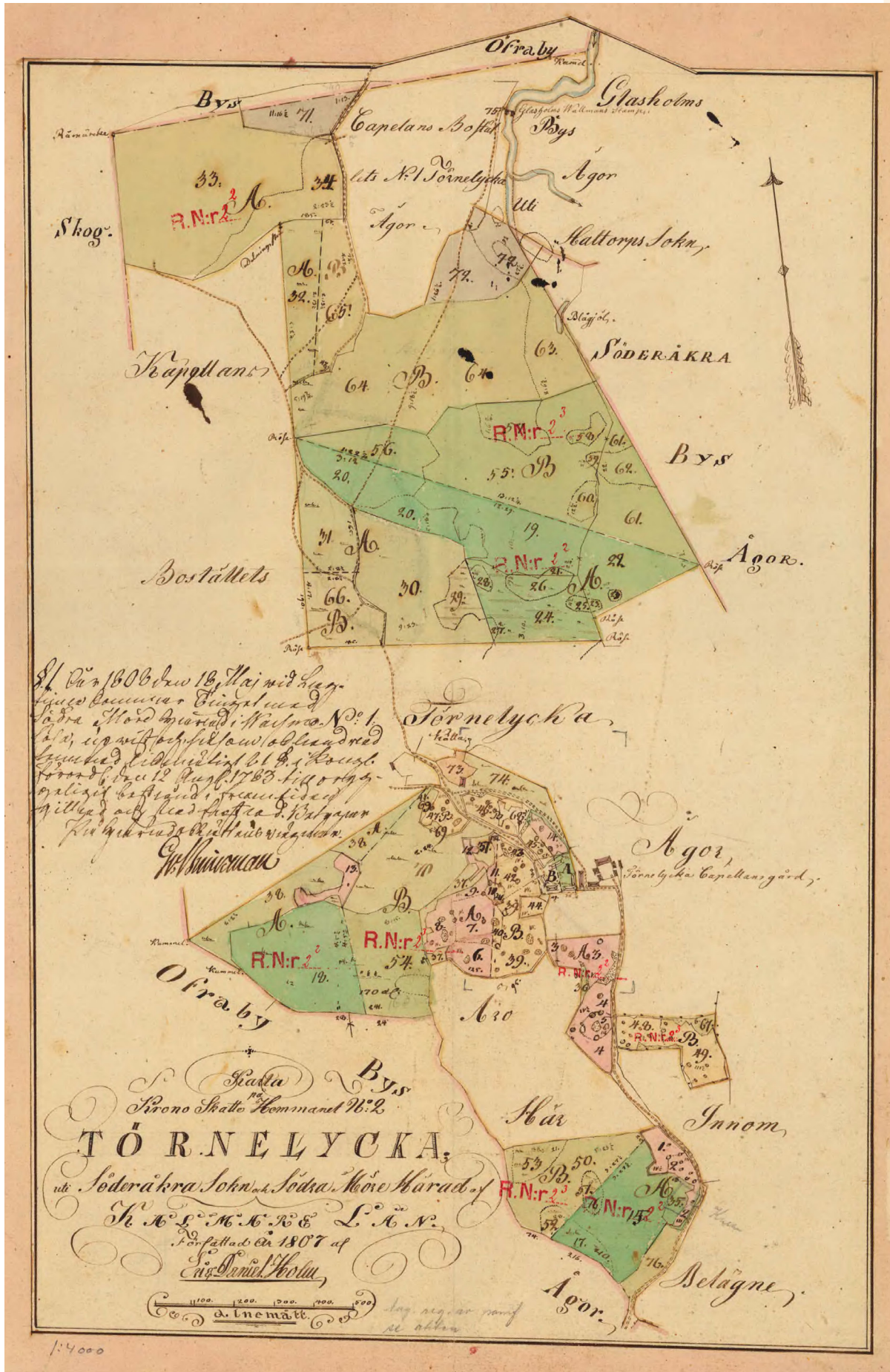
Den slingrande byvägen och det böljande landskapet, med åkrar och lövskogspartier.

En gammal sträckning av den smala byvägen, med åkrar och ett uthus som hör till en båtsmanstorpstil.

Stora åkrar centralt i byn och bevarade ekonomibygnader av 1950-talstyp.

Kartan från 1808 visar tre gårdar centralt i byn. Vid skiftesförrättningen har man också markerat de ekonomiskt betydelsefulla åkrarna och ängarna, både närmast bebyggelsen och längre ut. och ängarna, både närmast bebyggelsen och längre ut.

Törnlycke, 2017 års karta med vita bostadshus, svarta uthus och röda vägar ovanpå en karta från 1794.

Torsåspanel och Södermöreknut

Torsåspanelen är ett tydligt regionalt särdrag som finns just i denna trakt. Den kännetecknas av ljusmålad, släthyvlad träpanel, ofta både stående och liggande, ofta kombinerad med viss "snickarglädje". Ibland övergår fönsterfodren i en trekant över fönstren. Ibland är Torsåspanelen också kombinerad med den regionala Södermöreknuten, där knutlådan har försetts med en rundstav i hörnan mellan knutbrädorna. Dessa särdrag förekommer både på små (fattiga) och stora (rikare) hus.

Torsåspanel i originalskick håller vanligen hög hantverksmässig kvalitet och har generellt höga kulturhistoriska värden. Om husen och detaljer som äldre dörrar och fönster finns kvar ger detta också ökat kulturhistoriskt värde åt huset. Paneler av denna typ, som är släthyvlade, bör målas med linoljefärg i ljusa kulörer. Var rädd om din gamla Torsåspanel!

Den slingrande byvägen har samma sträckning som i alla fall på 1700-talet, enligt äldre kartmaterial, men är troligen äldre. Eftersom byn har anor från i alla fall tidigt 1500-tal är det troligt att delar av vägens sträckning är minst så gammal.

Rekommendationer för att bevara och utveckla kulturhistoriska värden

<p>Vägsträckningar och vägmiljöer</p>	<p>Det är önskvärt att äldre vägnät, vägsträckningar och den fysiska vägmiljön värnas, med vägarnas bredd, beläggning samt olika element som hör till vägmiljöerna, som: staket, häckar, grindar, grindstolpar, alléträd, stenmurar och hamlade träd.</p>
<p>Odlingslandskap och fornlämningar</p>	<p>Att bevara äldre åkrar, ängar och madbeten bidrar till att bibehålla byns karaktär. Fortsatt odling och bete är då viktigt. Stenmurar, rösen och hamlade träd bör vårdas.</p>
<p>Bebyggelsestruktur</p>	<p>Det är önskvärt att grundstrukturen i tomtindelning och vägnät respekteras. I bykärnan bör den ganska täta strukturen behållas. Husens placering på tomterna är dock ej desamma som på 1700-talets kartor. Då fanns fler småhus inne på tomterna och mindre ladugårdar utmed byvägen. Det skulle därför i framtiden kunna vara möjligt att förtäta med fler hus centralt i byn, om placering, skala, utförande i stil, material, detaljer och färger är genomtänkta.</p>
<p>Jordbrukslandskapets ekonomibyggnader</p>	<p>Äldre ekonomibyggnader som är faluröda bör vara fortsatt faluröda. Äldre panel, detaljer och fönster bör värnas. Särskilt stor hänsyn bör tas gällande förändringar i ekonomibyggnader och uthus äldre än 1920-talet.</p>

Ett av byns två båtmanstorp, den gamla slingrande byvägen, ekar och stenmurar.

Bostadshus och trädgårdar

Byggnaders individuella arkitektur och tidstypiska drag hanteras varsamt. Proportioner, fasadfärg, tak och byggnadsdetaljer respekteras. Originaldelar bör behållas. Ingen ytterligare inklädnad eller yttre tilläggsisolering av fasader bör göras på äldre/välbevarad bebyggelse. Fasadpanel på äldre hus (äldre än cirka 1950-tal), liksom byggnadsdetaljer som dörr, foder, snickarglädje, verandastolpar, räcken med mera ska vara släthyvlat och bör penselmålas i ljusa kulörer. Helst bör linoljefärg användas till äldre paneler. Faluröda paneler kan ha sågad yta. Byggnader med helt eller delvis bevarad Torsåspanel samt Södermöreknut bör visas särskilt stor hänsyn eftersom de är så utmärkande för Torsås kommun. Man bör vara mycket försiktig med förändringar som påverkar dessa karaktärsdetaljer fysiskt eller intrycksmässigt. Det är önskvärt att för den äldre bebyggelsen bibehålla eller förstärka karaktären med den ljusmålade Torsåspanelen.

Äldre fönster, dörrar och entréer är väsentliga för husens karaktär. Om fönster tidigare bytts ut mot moderna, som inte passar huset stil, kan dessa vid behov ersättas av nya i en stil anpassad till huset. Dessa bör i så fall utföras i massivt trä och målas i traditionella kulörer som passar huset. Kulörer som fås av traditionella pigment bör väljas. Vanliga fönsterfärger under 1800-talet var mörkbrunt, mörkgrönt eller brutet vitt. Då målades både båge och karm i samma. I början av 1900-talet blev det vanligt med mörkt grönt eller rött på bågarna, ofta med ljusa karmar. Vissa dörrar och fönster kan spegla en viss händelse eller utveckling, som t.ex. affärsdörrar och fönster. Dessa kan ses som årsringar som har kulturhistorisk betydelse, och bör i många fall bevaras.

Trädgårdarnas struktur och grönska utgör ofta viktiga element i kulturmiljöerna och bidrar med trivsel och skönhet. Uppvuxna träd (särskilt fruktträd), buskar, planteringar och grusgångar tillsammans med inramningar i form av häck, staket eller stenmur mot vägen bör visas hänsyn. Grindstolpar och grindar är också en mycket viktig del av äldre tomter. Vid nyplantering kan med fördel träd och växter som finns eller har funnits i trädgården tidigare väljas. Nya staket eller häckar mot vägen bör utformas i en anpassad stil. Omfattande utfyllnader, stödmurar, hårdgjorda ytor, betongplattor och tydligt moderna material bör undvikas i äldre bevarade kulturmiljöer.

Tak och takmaterial

Taktegel av äkta lertegel är den traditionella taktäckningen på bostadshus och många uthus från perioden 1800-tal och en bra bit in på 1900-talet. I de fall äldre lertegeltak finns kvar är de värdefulla för den äldre karaktären och bör underhållas och bevaras. Ofta kan de återanvändas även om undertaket med läkt, papp etc. behöver ses över. De tegelbruk som funnits i kommunen är: Appleryd, Böke, Bruatorp, llingetorp, Ekestorp, Kroka, Påboda och Sloalycke. En del pannor är märkta med stämplor som symboliserar dessa bruk. Det är positivt att återställa och åter lägga lertegeltak på sådana, välbevarade, äldre hus som en gång har haft det, även om de i senare tid fått ändrat takmaterial till exempelvis betongpannor.

I vissa fall kan moderna takmaterial som exempelvis pannplåt ses som skyddstäckning, som bidrar till att värdefulla byggnader bevaras i landskapet, vilket ofta gäller för ekonomibyggnader. Äldre skiftesverksladugårdar med spetsig takvinkel som tidigare haft stråtak får gärna täckas med stråtak igen, om intresse finns.

Framtida förändringar – att tänka på

<p>Om- och tillbyggnader, bostadshus</p>	<p>Det är nästan alltid möjligt att göra tillbyggnader om utformning, detaljer och placering är väl genomtänkt. Om- och tillbyggnader bör i skala, material- och färgval anpassas till varje enskild äldre byggnad. Särskilt känsliga är ofta de äldre små bostadshusen. Grundregeln för tillbyggnad bör vara att den nya delen ska underordna sig huvudbyggnaden och låta huvudbyggnaden vara synlig. Tillbyggnad kan göras antingen i stil med befintligt hus eller i mer modern stil. Att anlita arkitektonisk kompetens kan vara till hjälp. Tillbyggnader, takkupor och altaner eller andra mer påtagliga förändringar utförs helst på en mindre framträdande del. Altaner hör egentligen inte till äldre miljöer. Om de ändå byggs bör de vara marknära. Takkupor eller fönster i takfallen görs med omsorg om detaljer och skala.</p>
<p>Nybyggnation och komplementbyggnader</p>	<p>Tillkommande komplementbyggnader placeras och utformas med respekt för huvudbyggnad och tomt. Höjd, volym och utförande anpassas till omkringliggande miljöns karaktär. Ofta passar äkta falu rödfärg på uthus. Utformningen på nya komplementbyggnader kan vara i äldre stil eller modern, men något sammanhållande drag bör finnas exempelvis genom färgsättning.</p>
<p>Nya bostadshus i kärnområdet</p>	<p>Ny bostadsbebyggelse kan nästan alltid tillkomma utan att de kulturhistoriska värdena går förlorade, om de passas in i skala, placering eller på annat sätt som visar hänsyn. Om nya bostadshus ska utföras i äldre eller modern stil måste bedömas från fall till fall, beroende på hur den omkringliggande miljön påverkas.</p>

Plan- och bygglagen (PBL)

Generella skyddsregler enligt Plan- och bygglagen (2010:900)

Underhåll

8 kap 14 § i Plan- och bygglagen (PBL) är ett generellt krav, vilket innebär att detta omfattar all bebyggelse. Underhållskravet lyder: Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning (...) i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

Varsamhet

Även 8 kap 17 § PBL är ett generellt krav och påbjuden hänsyn gäller såväl interiör som exteriöra ändringar. Varsamhetskravet innebär att ändring av en byggnad skall: (...) utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Ändring

Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad (...) anpassas och avsteg från kraven göras med hänsyn till ändringens omfattning (...) samt med hänsyn till byggnadens förutsättningar och till bestämmelserna om varsamhet och förbud mot förvanskning i detta kapitel.

Förvanskningförbud

Byggnader som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får enligt plan- och bygglagen (PBL) inte förvanskas. Även om en byggnad har pekats ut som särskilt värdefull i till exempel ett kommunalt bevarandeprogram så är det rent formellt endast en upplysning om att kommunen bedömer att byggnaden har sådana värden att den omfattas av förvanskningförbudet enligt 8 kap. 13 § PBL. Utpekandet i sig har dock ingen rättsverkan. I ett beslut om bygglov måste byggnadsnämnden ta ställning till om byggnaden har sådana värden att den kan anses vara en särskilt värdefull byggnad. Därvid kan till exempel ett bevarandeprogram tjäna som ett underlag.

Särskilt värdefull byggnad

Ur PBL, 8 kap, 13§/ Boverkets byggregler (föreskrifter och allmänna råd), BBR, kap 1:2213 Särskilt värdefull byggnad: Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad. (BFS 2016:6).

Kulturmiljölagen, KML (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas. Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548)

2 kap. Fornminnen

1 § Fornlämningar är skyddade enligt denna lag. För att en lämning ska vara automatiskt skyddad enligt kulturmiljölagen behöver den uppfylla tre rekvisit. Den ska vara en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och är varaktigt övergiven. Lämningen behöver dessutom vara tillkommen före år 1850, eller i fråga om fartyglämning, förlit före 1850. Till fornlämningar hör till exempel gravar, resta stenar, lämningar, samlingsplatser, ruiner, vissa färdvägar och broar med mera. Även naturbildningar som ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen berörs av 2 kap.

3 kap. Byggnadsminnen

1 § En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. (Torsås kommuns första två byggnadsminnen är väderkvarnen i Bruatorp och Olssonska gården i Torsås.)

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Miljöbalk; MB (1998:808)

1 kap. Miljöbalkens mål och tillämpningsområde

1 § Bestämmelserna i denna balk syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. En sådan utveckling bygger på insikten att naturen har ett skyddsvärde och att människans rätt att förändra och bruka naturen är förenad med ett ansvar för att förvalta naturen väl.

Biotopskydd av stenmur i jordbruksmark (förordningen (1998:1252) om områdesskydd)

Stenmurar har höga naturvärden och en viktig funktion i ekosystemet genom den variation de skapar i jordbrukslandskapet. De utgör livsmiljöer, tillflyktsorter och spridningsvägar för flera av jordbrukslandskapets växt- och djurarter bland till exempel lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och smådäggdjur. Flera av dessa arter var tidigare betydligt vanligare, men återfinns nu ofta endast i anslutning till jordbrukslandskapets småbiotoper. Stenhägnader i odlingslandskapet kan ha en mycket lång kontinuitet. Enkla sten-strängar kan visa på förhistorisk markanvändning. Mycket låga stenmurar kan vara lämningar av hägnader i blandteknik.

För att en stenmur ska omfattas av biotopskyddsbestämmelserna ska minst en sida av muren gränsa till jordbruksmark. En stenmur som löper längs en allmän väg, eller längs gränsen till skogs- eller tomtmark omfattas av biotopskyddsbestämmelserna om murens andra sida gränsar mot en åker, betesmark eller annan jordbruksmark. Skyddet för stenmurar bör normalt gälla även i de fall en högst två meter bred naturlig bäckfåra, ett dike, eller en mindre grusväg är belägen mellan stenmuren och den intilliggande jordbruksmarken.

*Alla bilder tillhör Kalmar läns museum om inget annat anges.
Fotograf färgbilder Susann Johannisson, Kalmar läns museum
om inget annat anges. Gamla kartor tillhör Lantmäteriets
kartarkiv. Text: Susann Johannisson, Kalmar läns museum.
Grafisk formgivning: Webbochform.se.*

Producerat år 2018-2019.

Torsås
kommun